

שיעורי הגר"א עוזר שליט"א

בענין:

**מלאכת
שבת בשינוי**

- ר"ג -

נמסר בש"ק פרשת ויקהל ה'תשע"א

נכתב בידי: הרב יוסף בן ארזה שליט"א
עימוד: תמנתי עיצוב גרפי

בשבת פרשת זכור יחל השיעור בשעה **3:45** **בצהריים** ויהיה בענין: 'הקורא את המגילה ולא השמיע לאזנו'. תפילת מנחה ב- 3:25 ואחרי השיעור.

בברכת התורה
המארגנים

לקבלת השיעורים באימייל יש לכתוב בקשה לתמנתי:

timnal@zahav.co.il

מלאכת שבת בשינוי

אביי בשולט בשתי ידיו שנו, ורב יעקב בריה דבת יעקב אמר הא מני רבי יוסי היא דאמר לא חייבו שתי אותיות אלא משום רושם, ופרש"י דר' יוסי לא בעי כתיבה אלא רושם בעלמא [ולדבריו במשכן היו שורטים על הקרשים סימונים בעלמא. ולרבנן דפליגי היו כותבים עליהם אותיות ממש כדפרש"י בדף עג, הלכך לדידהו האב-מלאכה היינו 'כותב' ואילו לר' יוסי 'רושם'. וכן פירשו רוב הראשונים], ובשמאלו רושם מיהא הוה. ויש לתמוה בסברא, לפי האמור שהפטור הוא משום 'מלאכת מחשבת' הלא מסתבר שהדבר נמדד לפי המעשה שנעשה בפועל ולא לפי הגדרת אב המלאכה, וכיון שהמעשה שנעשה עתה הוא כתיבת אותיות, ובודאי אין דרך לעשות מעשה זה בשמאל, א"כ אמאי לר' יוסי חייב, הלא סו"ס כתיבת אותיות בשמאל היא שלא כדרך, ומאי אכפ"ל שהאב מלאכה מוגדר כ'רושם' הא מ"מ המעשה המסוים שנעשה בפועל הוא שקובע והרי מעשה זה נעשה שלא כדרך. [ובשלמא אם כתיבה בשמאל אינה 'כתיבה' בכל התורה, י"ל דלר' יוסי לא בעינן 'כתיבה' אלא 'רישום' בעלמא וסגי, אבל כיון שיסוד פטורו משום שינוי בצורת העשייה ובפעולת הפועל כמוש"כ האג"ט, הלא סו"ס שינה].

והוכחה לכך שהמעשה בפועל הוא שקובע לענין הגדרת 'כדרך', מדאמרינן בבכורות (כה.) שהתולש את הצמר מהבהמה בשבת בידו פטור שאין זו דרך גזיזה, אבל התולש כנף של עוף ביד חייב, שכך דרכו. הרי שגדר 'דרך' נמדד לפי המעשה שנעשה בפועל אם הוא כדרכו אם לא ולא לפי שם אב-המלאכה, שאף שהאב הוא בגזיזה בכלי אך היות והמעשה שנעשה בפועל ביד נעשה כדרך - חייב. ולכאורה ה"ה לענין גדר 'שלא כדרך' אזלינן בתר המעשה המסוים שנעשה בפועל, וא"כ הלא בדין שהכותב אותיות בשמאל יפטר אף לר' יוסי כאמור.

וי"ש להגדיל התימא, דהרמב"ן (בהל' בכורות שם ובחדושי לשבת עד) דן שהגוזז צמר בהמה חיובו רק משום 'גוזז' ולא משום 'קוצר', והוכיח מהא דהגוזז ביד פטור משום שלא כדרך - ואם היה אפשר לחייב משום 'קוצר' בדין היה לחייבו דהא דרך קצירה ביד. וקשה דמשמע מדבריו דאזלינן בתר שם האב ולא בתר המעשה בפועל, שהרי מעשה הגזיזה ביד אינו כדרך, ואעפ"כ אילו היה חיובו משום מלאכת 'קוצר' היה חייב - וזה תימא, הלא בסוגיא זו עצמה דגזיזה מוכח דאזלינן אחר המעשה שבפועל, מדתולש כנף עוף חייב הגם שהאב אינו ביד וכנ"ל, והיאך כתב הרמב"ן שהולכים לפי שם האב.

ומוכרח מזה דתרווייהו איתנהו, כלומר כדי להחשיב מעשה 'שלא כדרך' בעינן שינוי גם ביחס למעשה שנעשה בפועל וגם ביחס לצורת האב ומהותו, ואם השינוי הוא רק באחד מהם - חייב, שעל כן התולש כנף עוף חייב הגם שמהות המלאכה היא 'גוזז' והדרך לגוזז בכלי, דמ"מ המעשה בפועל היה כדרך. ומאידך שפיר כתב הרמב"ן שאילו היה חייב משום 'קוצר' הו"ל לחייב אף שגוזז בכלי כיון שכלפי האב אין כאן שינוי. וכמו כן

א) נסמכה בתורה פרשת שבת למלאכת המשכן, ודרשו רז"ל (בחגיגה י) מסמיכות זו ד'מלאכת מחשבת' האמורה במשכן מגדיר גם כן את המלאכה שנאסרה בשבת. ומבואר בגמרא דמינה ילפינן פטור מלאכה שא"צ לגופה לר' שמעון, ופטור מקלקל לכו"ע. ועתה עניננו בפטור העושה מלאכה בשינוי שגם הוא מקורו ב'מלאכת מחשבת' לפי דעת כמה ראשונים ופוסקים.

הנה איתא בשבת (קג.) שהכותב בשמאלו בשבת פטור שאין דרך כתיבה בכך. ובספר התרומה (רה) הביא דעת הסוברים שאף גבי כתיבת סת"ם כתיבה בשמאל פסולה דכתיב 'וכתבתם' וזו אינה דרך כתיבה. והוא עצמו צדד לומר שמא דוקא לגבי שבת פטור אבל לא לענין שאר דיני התורה. וקיי"ל (באו"ח לבה) שבשמאל פסול אם אפשר למצוא אחרים הכתובים בימין, ואם לאו - יניחן. וכן לענין גט כתב הרמ"א (אה"ע קכג,א. וע"ש בב"ש) שלכתחילה יכתבו בימין ובדיעבד אם כתב בשמאל כשר. והב"ש וח"מ עמדו על ההשוואה לדין כתיבה בשבת, והסבירו דעת המכשירים דדוקא בשבת פסול משום דבעינן 'מלאכת מחשבת' משא"כ בגט ובסת"ם. וכ"כ הפר"ח. וכן הביא האג"ט בהקדמתו דעות אלו. וכבר נמצא בראשונים מקור מפורש לדברי הפוסקים; בספר המאורות (ר"ה לג) כתב להדיא לענין חיתוך השופר בשבת בשינוי, שהטעם שפטור על עשיית מלאכה שלא כדרך הוא משום 'מלאכת מחשבת'. וכן כתב בפירושו רבנו אברהם מן ההר (בקדושין ו - בפירוש שעל הגליון המכונה 'תור"י הזקן').

והעיר האג"ט אמאי בעינן לילפותא מיוחדת ד'מלאכת מחשבת' הלא לכאורה כלל הוא בכל התורה דשלא כדרך פטור וכדאמרינן בפסחים (כד) לענין אכילה שלא כדרך והנאה שלא כדרך באיסורי אכילה והנאה. ואכן הגרא"י (שם כג. ובכתובות ס) נקט שזוהו דין כללי בכל התורה, שלא דיברה התורה אלא על הפעולות הנעשות כדרך. אכן מהפוסקים הנ"ל הלא מבואר שהוא דין פרטי בשבת משום מלאכת מחשבת. וכתב האג"ט לחלק שבכל התורה הגדר 'שלא כדרך' הוא רק כשיש שינוי בנפעל, וכגון שאכל חלב רותח וכד', משא"כ בשבת די בשינוי אצל הפועל כדי לפטור וכגון כתיבה בשמאל שאף שהכתיבה עצמה יצאה נאה וראויה אלא שיש שינוי באופן הפעולה בלבד, וזהו פטור מיוחד בשבת משום 'מלאכת מחשבת'.

מעתה יש לעיין, דהנה בשבת שם מקשינן על הא דתנן הכותב בין בימינו בין בשמאלו חייב, והא אין דרך כתיבה בכך. ומתריך

א ויש להעיר מיומא מזו: (ובתנ"ה חפץ) שקמיצה וחפינה אינן כשרות אלא כדרך שבני אדם עושים. ובחולין (קלו) אורות גיזה שלא כדרך לענין ראשית הגז כגון שוטף את הרחלים, וכן קיטוף או עקירה ותלישה אינם דרך 'לקט'. [וע"ע ר"ה לד. 'העברת' - דרך העברתו, ולולא פרש"י (כט) היה מקום לפרש כדרך התוקעים בכל מקום]. ובחולין (קח.) אמר רבא דרך ביטול אסרה תורה, כלומר גדי בחלב באופן שהחלב נותן בו טעם. ונראה גם שזוהו יסוד הדרש (בב"ק נג.) 'נפל - עד שיפול דרך נפילה' - שהתורה דיברה על האופנים הרגילים. וצ"ל שבכל אלו יש שינוי בנפעל. אך יותר נראה דלאו כללא הוא בב"מ אלא לפי מאי דקיים להו לרז"ל, דהלא ודאי לענין שבת אין חילוק אם מבשל ונותן טעם אם לאו. וע"ע הר צבי מנחות נו ובכורות כה; קה"י פסחים נב; ברכת אברהם שם כד:

מלאכת הכתיבה קבעה דרך להעשות בימין, וכשישנה איכא שינוי מדרך המלאכה. לא כן לר' יוסי שמחייב משום רושם, נהי ששינה מהכתיבה הרגילה אבל המלאכה בעצם מהותה לא קבעה לה דרך להעשות בימין.

ולפי הדעה הראשונה בספר התרומה דבכתיבה בשמאל הוא דין כללי בכל התורה שאינה כתיבה, לפי"ז מתפרשים דברי הגמרא שלת"ק דחיובו משום 'כותב' הרי כשכותב בשמאל אין זו 'כתיבה' כלל, משא"כ לר' יוסי שחיובו מצד 'רושם' ושם רושם הלא שייך בשמאל כבימין הלכך חייב. אלא שיש לשאול, הלא נראה שמלבד הדין הכללי דכל התורה יש במלאכת שבת גם פטור מסויים של עשייה 'כלאחר יד' ומצד זה לכאורה היה לנו לפטור אף אליבא דר"י - אך יש לבאר כפי המהלך האמור, דסו"ס מלאכת 'רושם' שלא קבעה לה 'דרך' בימין, לא חשיבא כתיבתו בשמאל כעשייה 'שלא כדרך' אלא רק כשינוי מהרגילות. אכן י"ל עוד שלשיטה זו אפילו לרבנן דפליגי אר' יוסי מלאכת כותב לא קבעה לה 'דרך' בימין מצד שם המלאכה, ורק שיותר נוח וקל לכתוב בימין וזה שכתב בשמאל שינה מרגילותו, ומאי דפטרינן לרבנן היינו משום דבשמאל לא חשיבא 'כתיבה' בכל התורה, משא"כ לר' יוסי דלא בעינן 'כתיבה' שפיר חייב.

ג והנה לכאורה ליכא נפקותא בין שתי השיטות אלא בכל התורה, אבל לענין שבת ליכא נפ"מ דהדין מוסכם שהכותב בשמאל פטור, רק נחלקו אם מפני שבשמאל אינה 'כתיבה' כלל או משום 'מלאכת מחשבת'. אך יש לדון ולומר שאף בשבת תהא נפקותא בין השיטות, דהנה בתירוץ הראשון בגמרא העמידו המשנה בשולט בשתי ידיו הלכך חייב בין בימינו בין בשמאלו, ופירש הריטב"א שאין הכוונה בשולט בשוה ממש דא"כ פשיטא שחייב, אלא אף ששולט בימין יותר אלא שלעתיים עושה מלאכות בשמאל כראוי ושולט גם בה. ואולם ברמב"ם (שבת יא, יד) הוסיף על לשון הגמרא וכתב 'השולט בשתי ידיו בשוה' ומדויק שאם שולט בימין יותר - חשיב כשאר כל אדם ודלא כהריטב"א. וצ"ב מהו יסוד מחלוקתם, וגם מה יתרץ הרמב"ם לטענת הריטב"א דאם בשולט בשוה מאי קמ"ל.

ונראה עפי"מ שדייק בקה"י (פסחים נב) מדברי הרמב"ם בפיה"מ שכתובה בשמאל לאו כתיבה היא כלל, שסובר כהדעה הראשונה בספר התרומה שאינה כתיבה בכל התורה. ולפי"ז יש לומר דפליגי בפלוגתת הראשונים הנ"ל, שאם הוא פטור מסויים בעשיית מלאכה בשינוי משום מלאכת מחשבת, הרי בשולט בשתי ידיו אעפ"י שהימין מיומנת יותר מהשמאל סו"ס אין כאן שינוי מהדרך כשעושה בשמאל, אבל לפי הרמב"ם וסה"ת שהוא דין כללי בכל התורה דכתיבה בשמאל אינה 'כתיבה', יש לשאול מה יהני ששולט בשתי ידיו סו"ס אין כתיבה אלא בימין [ומאי אכפת לן שאדם זה דרכו בכך, הלא שם הפעולה נקבע לפי סתם בני אדם. ויש להוכיח דאיכא מעלה לכתיבה בימין מצד עצמה, גם בלא שייכות לשינוי, ממה שנפסק (באו"ח לכה, עפ"י מנחות לו)

בנידון דידן, כיון דלר' יוסי האב הוא 'רושם' הלכך חייב אף כשכתב אותיות בשמאל, דמ"מ כלפי האב הוי 'כדרך' שהרי שריטה הרושמת דרכה להעשות בשמאל כבימין.

אכן אף כי הדבר מוכרח אבל טעון הוא באור בסברא, דכיון שהפטור הוא משום 'שלא כדרך' אמאי לא סגי בכך שהמעשה בפועל אינו כדרך.

ב ונראה לבאר, דהנה המשנ"ב (שמ סקכ"ב) הביא דברי הח"א שהפטור של מלאכה בשמאל אמור רק בכתיבה מפני שהיא מלאכה עדינה, אבל לא בשאר מלאכות. והביא מהתוספתא (שבת י) שהתולש בשמאל חייב, ורק ברגלו או במרפקו פטור. ואכן במיחוס לר"ן (שבת שם) איתא שהכותב בשמאל פטור כיון שהיא מלאכה דקה. וצ"ב, הלא אף בשאר מלאכות הרגילות היא לעשותן בימין ולא בשמאל [וכמבואר בהל' תפלין]. ואמנם בחזון יחזקאל (על התוספתא שם) נקט דלא כהח"א, ופירש דדוקא בתולש אמרו בתוספתא לחייב בשמאל כי פעמים תולשים בשתי הידים יחד והרי אז אף בשמאל תולשים, משא"כ בשאר מלאכות שאין רגילים לעשותן בשמאל². ואולם המשנ"ב נקט כהח"א לחייב בשאר מלאכות. ויש לבאר הדבר בסברא הלא מ"מ אין רגילות בעשיה כזו.

ומבואר מזה שיש להבחין בין 'דרך' ובין 'רגילות', שאמנם הרגילות היא לעשות כל המלאכות בימין, אך אין זה שינוי מהותי בגוף המלאכה אלא שכך רגילים משום קלות העשייה ונוחותה, אבל אין זה אומר שהמלאכה קבעה לה 'דרך' לעצמה לעשותה בימין ולא בשמאל, ורק רגילות האנשים כן היא. משא"כ בכתיבה שהיא מלאכה עדינה הרי קבעה לה 'דרך' להעשות בימין. וזה באור סברת הח"א ושאר הפוסקים שרק הכותב בשמאל פטור משא"כ בשאר מלאכות שאינן עדינות.

ועפ"י יש לבאר מש"כ עפ"י הרמב"ן דלפטור צריך תרתי, שלא יהא כדרך האב וגם לא כפי דרך הפעולה המסוימת שנעשתה, שהרי לפי האמור מבואר שהמלאכה צריכה לקבוע לה 'דרך' ולא סגי ברגילות הנהוגה אצל האנשים, הלכך גדר ה'כדרך' נמדד לפי אב המלאכה, ששם המלאכה ומהותה היא הקובעת לה 'דרך', ואילו את העשיה 'שלא כדרך' מודדים לפי המעשה בפועל. ועל כן גוזז ביד פטור משום דאיכא תרתי; חדא שנטה מדרך אותה מלאכה שהיא בכלי, ועוד שעשה שינוי בפעולתו בכך שגוזז ביד שלא כדרך פעולה זו. אכן אילו היה חיובו משום 'קוצר', הרי אף כי סו"ס נטה מהרגילות של אותה פעולה, אבל סו"ס אין זה שינוי מ'דרך' המלאכה, דמלאכת קוצר לא קבעה לה 'דרך' בכלי דוקא. ומאידך כשתולש כנף עוף, אף כי האב-מלאכה קבע 'דרך' בכלי אך סו"ס אין כאן שינוי בפועל מאותה פעולה מסוימת הלכך חייב, שחסר ב'שלא כדרך'.

וכן לענין כתיבה בשמאל; כיון דלא סגי בשינוי מהרגילות אלא מדרך המלאכה, הרי לת"ק שחיובו משום 'כותב' א"כ

^ב וכן נראה דעת כמה פוסקים - ע' מגן אבות למהר"ם בנט מלאכת בורר; חדושי הגרא"מ מפינסק פסחים סו. שנקט כן בפשיטת לענין שוחט בשמאל. ובשבט הלוי (ח"ח קעו) נשאר בצ"ע לדינא. וע' בחדושי הר"ן שבת קל. שהמל בשמאל פטור. ושמה היא מלאכה דקה ככתיבה [ואף האב שהוא השוחט (לכמה דעות) י"ל שדרכו בימין כדי שלא לקלקל השחיטה]. וע' מנח"ש ח"ב כו, ב. שנסתפק עפ"י חדושי הר"ן בחליבה בשמאל.

^ג ויש מפרשים 'בשוה' לאפוקי שאר כל אדם שאינם שולטים כ"כ בשמאל, אך לא שצריך שליטה שוה ממש באיכותה (עפ"י שבט הלוי ח"ח קעו).

קלב"מ אם נתחייב ממון באותה שעה הגם שאין בו חיוב מיתה, והוי כחייבי מיתות שוגגין שפטורים מממון. ובוזה פירש שהמדליק גדישו של חברו בשבת פטור מלשלם אע"פ שהוא מקלקל. והתוס' חלקו על חידוש זה, דלא דמי לשוגג שהוא מעשה המחייב מיתה בעצם, משא"כ מקלקל שאין כאן מלאכת מחשבת ואין זה מעשה המחייב מיתה. והקשה האבנ"ז (או"ח ה"ג) על פרש"י מהסוגיא בכתובות (לא:): שהעושה מלאכה בשינוי חייב לשלם ממון, שלכן גנב שגרר חפץ קטן מרשות לרשות בשבת חייב ממון. הרי שדבר שנתמעט מ'מלאכת מחשבת' כגון מלאכה שלא כדרך [וכדברי הפוסקים הנ"ל, וכהמאורות ור"א מן ההר] אין בו פטור קלב"מ, ומאי שנא ממקלקל. עוד הקשה (בפתיחה לאג"ט ובעוד מקומות) מהא דאמרינן דלר"ש כל המקלקלין פטורים חוץ מחובל ומבעיר, ועל כן גם המתעסק בחובל ומבעיר חייב לשיטתו (כריתות יט), שכל מה שנתמעט ממלאכת מחשבת לא נתמעט בחובל ומבעיר לר"ש. וא"כ יצא לפי"ז דלר"ש חובל ומבעיר חייב אף בשינוי והלא אין הדין כן, כמו שהוכיח מכ"מ.

ונראה דהנה יש לדקדק לשון ספר המאורות שם גבי חיתוך שופר, שאם חתך בסכין הוי שלא כדרך [כן גרסתו בגמרא. ויש גרסאות אחרות בראשונים] ולא הוי מלאכת מחשבת אבל אם חתך במגל שהוא כדרך - הוי מלאכת אומן. ויש לדקדק על לשון זו, שהלא לכאורה די בכך שאין דבר הפוטרו וממילא חייב. אך נראה שלמד דב'מלאכת מחשבת' ששמענו מיניה פטורא בעשייה שלא כדרך, אין זה גדר מיעוט מדרשא לפטור אלא הכתוב מגדיר את גוף המלאכה האסורה בשבת, שהיא מלאכת מחשבת - כלומר מלאכת אומן, מלאכה שיש בה מומחיות, וכמו שתרגום אונקלוס ותרגום ירושלמי עיבדת אומנן - מלאכת אומנים. ויסוד הדבר ברש"י ביצה (יג:), שהעמדת ערימה נחשבת מלאכה למעשה אבל לא לענין שבת מפני שבשבת מלאכת מחשבת כתיב וזו איננה מלאכת אומנות. וזו כוונת ספר המאורות, שהחותר שלא כדרך אין זו מלאכת אומנות ואינה בכלל גדר המלאכה האסורה בשבת מהתורה.

וכן מורים לשונות כמה ראשונים; בספר התרומה שם כשמסביר הצד שרק במלאכת שבת פטור בכותב בשמאל ולא בשאר הלכות, כתב משום דשבת ילפינן ממשכן. וכוונתו בזה דילפינן ממשכן דבעינן מלאכת מחשבת. וכן בחדושי המאירי (בביצה יג) מוסיף על דברי רש"י הנ"ל דבעינן מלאכת אומן כדילפינן ממשכן - כלומר המלאכות שבמשכן הן המגדירות את סוג המלאכות שנאסרו בשבת, מלאכות של אומנות ומומחיות. ובראבי"ה (תתצד) איתא משום דבעינן מלאכה חשובה. וברלב"ג כתב דלאו מלאכה היא כלל, פירוש דאין זו מלאכת שאמרה תורה. מכל זה מבואר שפטור עשייה שלא כדרך במלאכת שבת יסודו שאינו נכלל בעיקר גדר מלאכה האסורה, ואין זה מיעוט בעלמא משום שלא נעשה הדבר כדרכו.

ונראה דשאני זה ממקלקל ומתעסק ומלאכה שא"צ לגופה שהם מיעוטים מדרשא לפטור אופנים אלו, אבל עיקר

שהשולט בשתי ידיו בשוה, צריך לכתחילה לכתוב סת"ם בימין - הרי שהימין נחשבת הגדרה ל'כתיבה' מצד עצמה] - וצריך לומר לפי שיטה זו שנתחדש כאן שאצל אדם כזה ששולט גם בשמאלו, היד השמאלית נחשבת גם היא כ'ימין' מפני ששולט גם בה, וכביכול יש לו שתי ידים ימניות, וא"כ יש לומר שזה דוקא כששולט בשוה או חשבינן גם השמאל כימין, אבל אם שולט בשמאל פחות מבימין לא נתחדש שגם היא כימין. נמצא לפי"ז שהריטב"א דס"ל כשאר הפוסקים שהוא פטור מיוחד משום עשיית מלאכה שלא כדרך, סובר שבשולט בשניהם בשוה אין כל חידוש שחייב, וגם ס"ל שאף ששולט בימין יותר מבשמאל חייב דהא אין כאן שינוי כלל, אבל הרמב"ם לשיטתו ש'כתיבה' בעלמא אינה אלא בימין, בהכרח ס"ל שיש חידוש בשולט בשתי ידיו בשוה דחשבינן לשמאלו כ'ימין' ושפיר יש כאן רבותא גדולה, וגם סובר שאם שולט בימין טפי אין השמאל נחשבת כ'ימין'. הרי למדנו נפ"מ בין שתי השיטות גם בשבת עצמה - כשאינו שולט בשתי ידיו בשוה.

ולכאורה היה מקום לראות נפקותא נוספת, דהנה דנו הפוסקים (ע' בשו"ת הרמ"א קיט ובלבוש וש"פ, מובא במשנ"ב שם) אודות אותיות הכתובות על חודי דפי הספרים, אם יש לחוש משום מוחק וכותב בפתיחת הספר ובסגירתו. והמשנ"ב הכריע שמעיקר הדין אפשר להקל אך אם יש לו אחר יש להחמיר. ובא"ר דן להקל באופן שיפתח הספר ביד שמאל, דהוי שלא כדרך. והנה לענין מוחק לכאורה אין מקום לקולא זו לדעת הח"א דלעיל שבמלאכות שאינן דקות אין הפרש בין ימין לשמאל רק מצד הרגילות וקלות העשייה [וכנראה נקט כהשיטה החולקת על הח"א], אבל לענין כותב יש מקום עיון לפי הנ"ל, שאמנם אין דרך כתיבה בשמאל אבל בצורת 'כתיבה' המסוימת הזו של סגירת הספר הלא אין בה שינוי כשעושה בשמאל, וא"כ אם הפטור הוא מצד מלאכת מחשבת שעשה שלא כדרך עשיית מלאכה הרי בסגירת ספר שגם בשמאל הוי כדרך סגירה - חייב, וכדוגמת תולש כנף עוף הנ"ל, אבל לפי השיטה השניה שהיא סברא כללית בכל התורה שאין מעשה כתיבה אלא בימין, יש מקום לומר שאם סגר הספר בשמאל פטור, דסו"ס 'כתיבה' זו נעשתה בשמאל.

אכן לקושטא דמלתא נראה דדוקא כתיבה ממש אינה אלא בימין, אבל צורת כתיבה הנעשית בפעולה שאין בה הזזת אצבעות כגון שמחתים חותמת, או מקליד על מכונת כתיבה - הרי השמאל דרך הוא כמו ימין ואין כאן חסרון בשם 'כתיבה' כלל. וא"כ גם סגירת ספר בשמאל נראה שאין לדון בה מצד שלא כדרך לכו"ע.

ד אכן יש לראות דרך שלישית בבאור הענין. הנה כתב רש"י בב"ק (לה). שהעושה מלאכה בדרך קלקול יש בו פטור

ד ושמו אף המוחיקה מוגדרת כמלאכה דקה ככתיבה, לדקדק למחוק מזה שצריך ולא יותר. וכן מובא בשם מהרש"ם עפ"י הא"ר. אכן כמה פוסקים נוטים לומר שהמוחק בשמאל חייב (ע' חו"ב שבת קג. שבת הלוי ח"ו סד).

האדם. ואכתי הקשה דתיפו"ל שאסור משום שבינת בהמתו שבמעשה הבהמה לבד הדבר תלוי ואמאי פטרינן ליה משום 'מלאכת מחשבת'. אך להאמור ניהא, דשלא כדרך אין זה פטור הממועט מ'מחשבת' אלא החסרון הוא בעיקר גדר המלאכה האסורה, הלכך לא חשיב שעשתה הבהמה 'מלאכה'.

וכן יש להוכיח מהגמרא ומדברי הראשונים ד'שלא כדרך' אינו פטור בעלמא אלא חסרון בעיקר המגדיר של המלאכה; בשבת (צד): אמרו שהגודלת חייבת משום אורגת, כוחלת משום כותבת, פוקסת משום טווה. אמרו רבנן קמיה דר' אבהו וכי דרך אריגה בכך וכי דרך כתיבה בכך וכי דרך טווייה בכך. ובודאי הכוונה לומר שאינה בכלל עיקר שם המלאכה, ולא פטור בעלמא [ועל כרחק כן הוא, שהרי נתבאר לעיל שכל שלא שינה מדרך המעשה המסוים שעשה, ליכא פטור שלא כדרך, והכא הלא הפעולות נעשו כדרך הרגילה אלא שאין זו דרך אב המלאכה כפי שהיא במהותה]. וזו גם כוונת רש"י (בשבת ג) דהוצאה בלא עקירה לאו דרך הוצאה היא, וכיו"ב כתב (לט) לענין ביטול בחמה. וכן מפורש ברש"י (שם קיז). לענין מפשיט בברזי - 'בחתיכות דקות מפשיט וחותר, דאין דרך הפשטה בכך ולא מלאכה היא וכו'" - כל זה כגדר האמור, ד'שלא כדרך' אינו בכלל מלאכה.

ובזה יתפרשו דברי הרשב"ם ב"ב (נה) שהכותב אות אחת בשבת פטור שאין זו 'מלאכת מחשבת'. ואין מובן מה ענין אות אחת למלאכת מחשבת. אך הנה חקרו האחרונים אם אות אחת הוי 'חצי שיעור' [וכרש"י (שבת עד) שאף באיסורי שבת איכא איסור חצי שיעור] או 'חצי מלאכה' [ופליגי בזה התו"כ (אחרי) והתוספתא. ואכ"מ]. ונראה שרשב"ם נקט דהוי חצי מלאכה, ויסוד דבריו שהואיל ומלאכת מחשבת אסרה תורה ואין הדבר תלוי במעשה כתיבה בעלמא, לכך בכתיבת אות אחת לא חסר רק בשיעור הכתיבה אלא חסר בשם 'מלאכה', כי כלפי גדר מלאכת אומנות של כותב, אות אחת אינה 'מלאכה' שלמה.

ובמק"א הארכנו עוד בהבחנה זו שבין פטור שנתמעט ממלאכת 'מחשבת' ובין העדר בעיקר המחייב ד'מלאכת' מחשבת לענין מקלקל. והראנו - בישוב שיטת רש"י ובבאור דברי התוס' - דתרי גווני מקלקל איכא; יש מקלקל שממועט מדרשא ד'מחשבת' ויש מקלקל שמהוה חסרון בעיקר צורת המלאכה, וכגון במלאכת קורע שעיקר דמהותה הינה מעשה השחתה וסתירה ולא מעשה יצירה, ולפיכך עיקר שם 'מלאכה' שבה הוא רק בהיותה אתחלתא דתפירה או כשהיא

ז ע' מנח"ש ח"ב פ בהערה שנסתפק בדיון כלאחר יד בבהמתו, אך פשיטא ליה דבמתעסק אין שייך לפטור דהלא אין לבהמה כוונה [וכגון שנושאת דבר קטן ביותר כגון מחט שאינה מרגשת בו. ש"כ כו הערה יג]. ולהאמור מובן גדר החילוק. ויתכן דלא פשיט ספקו מהסוגיא בפסחים ד"ל עפ"י הסוברים דליכא איסור שבינת בהמתו במלאכת הוצאה - ע' פסקי הרי"א ז שבת קנג; פנ"ש שם נא פז: אך אין כן דעת שאר הראשונים. ועוד י"ל לדעת הראשונים דבשבינת בהמתו ליכא אלא עשה, הרי עשה דפסח שיש בו כרת דוחה עשה דשבינת בהמתו. ולפי האמור י"ל שגם ב'מקלקל' יחא חייב בשבינת בהמתו, אם לא בגוונא דאין שם מלאכה עלה וכפי שיתבאר בפנים להלן. וכיו"ב דנו אחרונים ב'שנים שעשאוה' בבהמה.

הפעולה הלא היא 'מלאכת אומנות' אלא שאינה באה למטרת תיקון או שאינה לצורך גופה, וכגון מדליק אש ושרף גדיש, ההבערה מלאכת אומנות היא אלא שהמטרה והשימוש באותה הבערה הם לצורך אחר או לקלקול הלכך נתמעטו לפטור מ'מחשבת', משא"כ מלאכה שלא כדרך אין זו 'מלאכת' מחשבת המוגדרת בעיקר האיסור (וע' אבני נזר קא).

וא"כ למדנו דרך שלישית בבאור דברי הגמרא, שכתובה בשמאל אינה מוגדרת כמלאכה האסורה בשבת מפני שאינה 'מלאכת' מחשבת [ולא משום מיעוטא לפטור אלא שאינו בעיקר איסור 'מלאכה' שאסרה תורה בשבת, ומאידיך לא נתמעט שמאל מתורת 'כתיבה' אלא רק שאין זו מלאכת אומן, ונפ"מ לשאר הלכות התלויות ב'כתיבה' דתהני כתיבה בשמאל]. ומצינו נפקותא בגדר זה גם לאידיך גיסא: דהנה הר"ן (בשבת קד) כתב גבי חק תוכות שבס"ת פסול אבל בשבת חייב משום כותב - דמלאכת מחשבת אסורה תורה. וכוונתו לחילוק המבואר; בכל התורה צריך 'מעשה' כתיבה וחק תוכות אינו מוגדר כמעשה כתיבה, אבל בשבת אין הדבר תלוי בשם מעשה כתיבה אלא ב'מלאכת' הכתיבה, ואף חק תוכות בכלל מלאכת האומן היא שהרי יש בדבר מומחיות ויצירת אות, ואף שאינו במעשה בגוף האות, סו"ס 'מלאכת כתיבה' היא. ושורש הדבר במה דאמרינן בגמרא (ב"ק ס) שהזורה ורוח מסייעתו בשבת חייב הגם שבניזקין פטור, דמלאכת מחשבת אסרה תורה. כלומר הגם שאין זה מעשה ישיר סו"ס שם מלאכה יש כאן, וכבר דברנו בזה בכמה ענינים. וה"ה בנידון דידן לאידיך גיסא: כתיבה בשמאל היא בכלל מעשה כתיבה אבל לא בכלל מלאכת כותב.

ומיושבות קושיות האבנ"ז (וע' בדבריו קפו), שאף לרש"י דבמקלקל איכא פטור קלב"מ, היינו דוקא התם שיש שם 'מלאכה' עליה אלא שממועט חיובו מ'מחשבת' וס"ל לרש"י דדמי לחייבי מיתות שוגגין, משא"כ שלא כדרך אינו נכלל בעיקר ה'מלאכה' האסורה ואינו בכלל חייבי מיתות כלל. וכן לענין חובל ומבעיר לר"ש, הגם דליכא בהו ה'פטורים' שנתמעטו ממלאכת 'מחשבת', מ"מ אף הם בכלל פשטיה דקרא ד'מלאכת אומנות', שגם הבערת אש והוצאת דם בכלל מלאכות האומן הם, הלכך בשלא כדרך פטור, דליכא עלה שם 'מלאכת' כלל.

וכן מתורצת קושית הקה"י (בפסחים שם) במה שאמרו בגמרא בערב פסח שחל בשבת שהיו תוחבים סכיניהם בין קרני הבהמות או בצמרן ומוליכים אותם, דמחמר כלאחר יד הוא. והקשה, אם פטורו משום 'מלאכת מחשבת' מאי שייכא 'מחשבת' במלאכת הבהמה שאין לה מחשבה וכוונה [ובודאי לא שייך גבה פטור 'מתעסק']. ורצה לחדש שמחמר הוי כמלאכה הנעשית בהצטרפות האדם עם הבהמה הלכך בעינן בה 'מחשבת' מצד

שתים. ולפי שיטתו צריך להבין מה שהעמידו בגמרא הא דתנן הכותב בין בימינו בין בשמאלו חייב כר' יוסי, והלא אף ת"ק מחייב את הרושם ככותב, וא"כ מדוע הכותב בשמאלו חייב רק לר' יוסי ולא לת"ק. ואמנם בפירוש ר"ח משמע דמיירי בכותב אותיות לסימון ולא למשמעות של התוכן, וא"כ לת"ק פטור כיון דמשום 'כותב' קאתינן עלה וכתובה בשמאל אינה כדרך, אבל לר' יוסי שהרושם נחשבת מלאכה לעצמה חייבים עליה אף בשמאל, אבל ברמב"ם משמע שאף הכותב כתיבה של משמעות בשמאל חייב לר' יוסי ופטור לת"ק, וזה צ"ב.

אך פירוש הדבר מדויק בדברי הרמב"ם שם שהכותב בשמאל אינו אלא רושם. כלומר, לפי שיטתו הנ"ל [כדיוק הקה"י דלעיל] שכתבת שמאל אינה כתיבה בכל התורה, הרי כשכותב בשמאל אינו נידון כ'כותב' אלא כרושם דמות אותיות ועל כן חייב לר' יוסי ולא לת"ק, כי עצם הדבר שכותב בשמאל מפקיע ממנו שם מעשה 'כתיבה' להיות נידון כמעשה רושם בעלמא, ולכן חייב רק לר' יוסי דהא לת"ק ליכא אב מלאכה דרושם. ויש להאריך עוד בזה, ועוד חזון למועד.

הרי נתבאר ארבע דרכים בכתיבת שמאל שחייבים בה לר' יוסי ולא לת"ק: (א) כתיבת שמאל שם 'כתיבה' עלה אלא שמלאכת כותב קובעת לה 'דרך' בימין, משא"כ שאר מלאכות, וכגון מלאכת 'רושם' לר"י - אינן קובעות להן דרך בימין. (ב) כתיבת שמאל אינה 'כתיבה' כלל, ולר"י לא בעינן שם כתיבה, ומה שמ"מ שינה מרגילות עשייתו - אין שינוי רגילות בכלל 'שלא כדרך'. (ג) כתיבת שמאל אינה מלאכת אומנות [ד'כותב'] ועל כן אינה מוגדרת כלל כ'מלאכה' לענין שבת. (ד) כתיבה בשמאל היינו רושם עצמו.

עצמה מהוה תכלית של תיקון כגון הקורע על מתו, שבזה כל שקורע דרך קלקול הרי חסר בעיקר שם המלאכה, וכפי המבואר עתה דגדר המלאכה האסורה הוא 'מלאכת מחשבת' - מלאכת אומנין. ומשא"כ במלאכות שעיקר מהותן הוא יצירה כגון הבערה, אף כששורף גדיש ומקלקלו איכא עיקר שם 'מלאכה' דאף כאן יצר אשם בהבערתו, ורק דאיכא פטור מ'מחשבת' מחמת הקלקול. והראינו כמה וכמה נפקותות בגדרים אלו, ובזה מתורצת הקושיא הנ"ל על רש"י דבמקלקל איכא פטור קלב"מ מהמבואר בכתובות (לא) דבזרק חץ וקרע שיראין ליכא פטור קלב"מ משום מלאכת קורע, שלא אמר רש"י אלא בגוונא דהשורף גדיש דאיכא עיקר שם המלאכה, ולא בקורע שיראין דליכא עיקר שם המלאכה (וע' אבנ"ז קפו, ז). ולפי הדברים הללו יש מקום לדון שגם במלאכה בשינוי לאו כל אנפין שווין; יש שינוי שמחסר בעיקר שם המלאכה וכנ"ל, ויש שינוי שהוא רק בגדר פטור. ויש לדון ולפלפל בזה בישוב כמה קושיות.

(ה) והנה עד הנה דברנו בשיטת רש"י ותוס' ושאר ראשונים דלת"ק אין חיוב אלא משום 'כותב' ולא משום 'רושם', ולר' יוסי החיוב משום 'רושם' ולפיכך חייב אף על שריטות. ואולם הרמב"ם בפירוש המשנה (שבת פ"ב) דרך אחרת עמו, שנקט שהכותב והרושם שניהם באותיות, אלא שהכותב היינו כתיבה עם משמעות והרושם הוא שכותב אותיות לסימון בעלמא וכדרך שכתבו אותיות על קרשי המשכן כדי לסמן את מקומם בסדר הקרשים. ופירש שגם ת"ק מחייב ברושם אלא שלדעתו הכותב והרושם הם אב אחד ואם עשה את שניהם בהעלם אחד חייב אחת, ואילו לר' יוסי הרושם אב לעצמו ואם כתב ורשם חייב

